

Ցարական գինը 10 բուրլի, կէս տարվանը 6 բուրլ.

Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Тифлисъ. Редакция «Mschak».

Տ է Լ Է Ք օ Ն № 253.

ՄՇԱԿ

Հ Ի Մ Ն Ա Գ Ի Ի Ր Գ Ի Ի Գ Ո Ր Ա Ր Ծ Ր Ո Ւ Ն Ի

Անհա կարապետեան, Եկատերինա Թովմասեան Սպանիականացի,
սրտի ցաւով յայտնելով առաջինը իր որդու և երկրորդը իր տղայի անանաբոյժ

Մ Ի Թ Ա Ր Օ Հ Ա Ն Զ Ա Ն Ե Ա Ն Ս Պ Ա Ն Գ Ա Ր Ե Ա Ն Յ Ի

մահը, խնդրում են ծանօթներին, բարեկամներին և հանգուցեալի պաշտօնակիցներին հորհրդեր և հոգեհանգստի, որ տեղի կունենայ այս սեպտեմբեր ամսի 28-ին, երեկոյեան 5 ժամին, Թիֆլիսի Միքայէլեան հիւանդանոցի մատուռում: Թաղման օրի մասին կը յայտարարվի առանձին:

1—1

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հեռագրորեն.—Ներքին Տեսութիւն. Դատարանական դահլիճից. Բանտերի անողջապահական վիճակը. Նախահանգրում. Մատենադարան. Նամակ կրթամիջոցից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱԲԻՆ Տեսութիւն. վերջին տեղեկութիւններ. Կառավարչի յոյժածը. Տնտեսական ճգնաժամ. Կրեւէ և Անգլիա. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին լուրեր.—ԽԱՌԻՆ ԼՈՒՐԵՐ.—Հեռ.Ա.Գ.Ի.ՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Պոստ ըմ կաթ.

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր

(Ռուսաց գործակալութեան)

Կ. Պօլիս, 26 սեպտեմբերի Միխայիլի արտակարգ խորհրդի մէջ ընկում էր արտասահման գաղթած հայերի կարուստների յարաբերութիւնները. հարցը Միսիս որ այդ հարցի լուծումը կը կայանայ, հայերին պատկանող սեփականութեան ցուցակագրութիւնը դադարեցրած է:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՏԱՍԱՆԱԿԱՆ ԴԱՀԻՃԻՑ

Մենք հայորդեցիներ, որ սեպտեմբերի 23-ին սկսվեց Թիֆլիսի նահանգական դատարանում Թիֆլիսի քաղաքային կրկնորային ընկերութեան մէջ կատարված գեղծումների գործի ընթացքը: Այստեղ 24-ին և 25-ին դատարանը զբաղվեց միայն վկաների հարցաքննութեամբ: Սեպտեմբերի 26-ին, հինգշաբթի, սկսվեցին երկու, այն է մեղադրական և պաշտպանողական կողմերի վիճարկութիւնները: Պրօկուրորի օգնական Կոստովսկի, իր մեղադրական ճառը ըսկեսցնեց առաջին ժամը 9-ին և վերջացրեց:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

«ՊՈՒՏ-ԸՄ ԿԱՐ»

Այնքան սկիզբն էր, մի պարզ, լուսնակա դիշեր: Սուրմալուի գաւառում տարվայ այդ ժամանակ գիշերները բաւական ցուրտ է լինում: Իդուր չէ գիւղացին ասում. «Աստուածածինն իջիւր բալը, Սուրբ Խաչն արա, մաքիւր ծաղիկ»:

Բ... գիւղում այնքան ցուրտ էր արդէն, որ զրոսում ընամ մի մարդ էլ չը կար: Նեղ, ծուռ ու մուռ իրողներում երթեկները զգաւրեն էր: Այս ու այն դրան մօտ, կտուրի վրա, դէզերի ծայրին գամիւնները գլուխն ու մուկը անապին թաթերի վրա դրած՝ չնթռկել, նստել էին, սպասելով կասկածաւոր ստուերի կամ ուշացած անցորդների, որ վրա վազեն: Արթուն էին և բոստանիները և դեռ չը քաղած այգիների սերբի պահածները, որոնք իրանց ողորմելի չարախներին վրա կուշ եկած, չաւած աչքերով աշխատում էին որոշել մի հեռավոր կասկածելի առարկայ, որ գողի նմանութիւն ունենար: Երբեմն նրանք, իրանց ներկայութիւնը և զգաստութիւնը ամեն մի առարկային ցոյց տալու համար, կամ դուցէ և վախից, «այ-հո-յո» էին կանչում: Եւ ամեն անգամ, երբ դաշտից գալիս էր այդ ձայնը, գիւղի չնեղ հաւոց ու ոռնոց

մօտ 11-ին: Նա սնդեց այն ամբաստանութիւնների վրա, որոնք առաջ են բերված մեղադրական ակտի մէջ, այն դանդաղութեամբ, որ հրաժարվեց Ամիրաղովին մեղադրելուց Սերկուտովի և Հախնաղարովի գործերի մէջ կատարված կեղծիքների համար: Մնացած բոլոր կետերի վերաբերմամբ նա պահանջեց մեղաւոր ճանաչել Ամատունու և Ամիրաղովին:

Իսկապէս Ամատունու պաշտպան երդուեալ հաւատարմատար Տէր-Ստեփանով խնդրեց կատարելապէս արդարացնել իր կրկնումը, հիմնելով այն փաստերի վրա, որ եթէ եղել են կեղծումներ, զրանց մէջ մեղաւոր է ամբողջ վարչութիւնը և ոչ միայն Ամատունին, իսկ Ամիրաղովի պաշտպան Օպօչինին, հերքելով Ամիրաղովի յանցաւորութիւնը որ և է կեղծիքի մէջ, խօստովանեց, որ նա մեղաւոր է միայն փող վատնելու համար, և այդ վատնումը հետեանք է միայն թեթեւատեղեան, և խնդրեց դատարանից զործադրել Ամիրաղովի վերաբերմամբ Բարձրագոյն մանիֆէստը և ազատել նրան պատմից:

Վերջին խօսքը արվեց իշխան Ամատունու, որ սնդեց իր կատարեալ անսկզբութեան վրա, իսկ Ամիրաղով չը կամեցաւ օգտվել վերջին պաշտպանութեան խօսքը արտասանելու իրաւունքից: Երեկ երեկոյեան, ժամի 6-ին, Թիֆլիսի նահանգական դատարանը, իշխան Նապօլէօն Ամատունու և Նիկոլայ Ամիրաղովի գործի վերաբերմամբ հետեալ վիճիւր կայացրեց. իշխան Նապօլէօն Ամատունու գրկել բոլոր իրաւունքները և ուղարկել ընկերութեան համար Տօբոլսկի նահանգը, տալով իրաւունք արքայի տեղը հասնելուց 12 տարի յետոյ ընտրել ընկերութեան անդ Ներսիսյան և Արիստիդես Ռուսաստանում, բացի մայրաքաղաքներից և նրանց նահանգներ:

էին բարձրացնում: Եւ ապա, մի կարճ միջոցից յետոյ, դարձեալ համատարած լուծիւնն էր տիրում:

Այն գիշերը մօտ էր, օդն աւելի և աւելի ցրտանում էր:

Այդ ժամին արթուն էր միայն մի ընտանիք, 3 հոգուց բաղկացած: Դրանք Բ... գիւղացի էին, այլ գաղթականներ, որոնք նոյն օրն էին հասել այդ կողմերը: Իսկապէս, գաղթական առնանել էլ չէր կարել: Գաղթական տեսելով հասկանում ենք մի այնպիսի վիճակ, երբ հեռուից եկողներն ունեն գտնէ մի պարկ, մի վերմակ, մի փալատ, հագած են գտնէ մի պատաստում վերարկու, ծակտած տրեխներ: Բայց օրանք բոլորովին զուրկ էին այս ամենից: Սրանք մեկ էին, այս բառի բուն նշանակութեամբ, եթէ զգեստ չը համարենք չորերի այն ծուկները, որոնք կախկախված էին նրանց վտիտ մարմինների վրա, անկարող լինելով ծածկել նրանց մեքենայից: Գուցէ տեսնէք զայլ բերանից զօռով խլած գառը, առանց դեմքի, հիւանդ, արեւոտ և կիսամեռ... Այդպէս էին այդ գաղթականները, գերեզմաններից դուրս քաշած գիւններ, և ոչ կենդանի մարդիկ:

Նրանց ընկալարանն է մի մարդիկ՝ ծուռ, ոլորված պատերով, որոնցից մէկը փլվել է, թող տալով որ լուսնի լոյսը ներս թափանցէ: Բոլորն անհոգ և անպարտ, որ կոպտ էր խոսակցական լինելով, մի անախորժ հոտ էր տարածել, փլված պատերի կողմը գերանները քաշ էին ընկել և

բից, իսկ Նիկոլայ Ամիրաղովին ենթարկել 4 ամսվայ բանտարկութեան:

ԲԱՆՈՐՈՐԵՐԻ ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ ՆԱԽԹԱՀԱՆԲԵՐՈՒՄ

Վերջերս կառավարութիւնը կովկասեան նախարարի հանրերի բժշկական և առողջապահական դրութիւնը ուսումնասիրելու համար մի շարք տեղեկութիւններ պահանջեց հանձնարարել: Գործի ի շտաէ ծանօթ լինելով նախարարի հանրերի բանտերի առողջապահական վիճակի հետ, մենք, առանց մի բոլոր տառանքներ, կարող էինք ասել, որ ստանալով իր պահանջած տեղեկութիւնները, կառավարութիւնը վերին աստիճանի վատ դադարի պիտի կազմի մեր հանձնարարելու մարդկային զգացմունքների մասին: Զարմանալի չէ արդեօք, անխնայ կերպով օգտվել մարդկանց աշխատանքով, նրանց դառն ըրտնջումով ահապէս հարստութիւններ զիջել և չը մտածել գտնէ այդ խեղճերի առողջապահական վիճակը բարելաւելու մասին: Այդ աւելի բան պակասակալ է: Մենք չենք կարծում, որ մեր հանձնարարելու խիղճը և զգացմունքները այն աստիճանի ճարացած լինեն, որ նրանք մի բոլոր, մի վայրկեան չը կարողանան պատկերացնել իրանց առաջ բանտերի իսկական դրութիւնը, որովհետեւ նրանք ևս մարդիկ են՝ մարդկային զգացմունքներով:

Մի բոլոր երեկայեցեք ձեզ կանգնած նախարարի հանրում, ուր կենքը եռում է, ուր բանտը, կեղտի մէջ թաղված, նախում չադախված, ըրտնջը երեսից թափելով վազում է դէպի իր գործը: Նա այդ բոլորից չէ մտածում իր դրութեան մասին, այլ անձնուէր կերպով աշխատում է, որ տիրող գործը, յանձնարարութիւնը բարեկարգութեամբ կատարի, որ նրա պատճառով հանքի որ և է մասի գործում դանդաղութիւն չառաջանայ: Նա օրեկան աշխատում է 12 ժամ, յոգնած և դադրած վերադառնում է իր ընկալարանը: Ինչ է արդեօք սպասում նրան այդ ընկալարանում: Յաւայի է խոստովանել, որ բացի կեղտից և մութից—ոչինչ: Նա այդ բոլորին ստիպված է մտածել իր հա-

ամեն մի բոլոր սպասում էին վայր թափել: Առատաւորից քաշ ընկած սարդի ոտաքնները դարմանի հետ խճճված՝ մի զուգելի ծածկոցով պատել էին որմերը և գերանները: Եւ երեք խեղճերը ողորմութիւն ստացած այս անկիւնը իրանց պատապարան էին համարում: Գտնէ լուսինը իր պղզ արծաթի շիթերի ցնցուղներով արարաշխարհի հետ լուսաւորում է այս մարդիկ ներսն էլ և այնտեղ ծուլարածները տեսնում են միմեանց դէմքերը...

Խոսեալ ու բորբոսած յատակի վրա զգալի ծնցոտիներ մէջ նստած է մի միջնասակ կին, գլուխը կրծքին կախած: Գէմքի վրա միս չը կայ, ամեն ինչ—յոգնածութիւն, սարսափ, վիշտ, հիւանդութիւն նկարված է այդտեղ: Նրա չորացած, կիսամեռ ծնկների վրա հոգեւոր մէջ պառկած է 4—5 տարեկան մի երեխայ, նոյնպէս մաշված, նոյնպէս կիսամեռ: Մահ արդէն կնիք է դրել նրա վրա: Սրանց կողքին, ձեռքերը թևերի տակ դրած և ծնկների վրա ընկած է մի տղամարդ, որ ըստ երեւոյթի անթաթի աչքերով դիտում է երեխայի դէմքը, հետեւում է նրա հետզհետէ նուազող շնչառութեանը, երբեմն խոր հառաչանքի հետ տրտնջով ծնկները—Քաղցր է, ի հարկէ, զաւակը ծնողների համար: Մի օր նա կը մեծանայ, իրանց սև օրերի նեղութիւնը, պահապան հրեշտակը կը դառնայ, և այն ժամանակ կը մոռացվեն դառն հոգսերը, անքուն անցկացրած գիշերները: Բայց որչափ թանց է զուակը այն ան-

մար կերակուր պատրաստելու մասին: Մինչև կերակուր պատրաստել և ուտելը աշխատելու ժամը մօտենում է և նա շատ անգամ ստիպված է լինում, առանց հանգստանալու, նորից աշխատելու գնալ: Այդպիսի պայմաններում ինչ գործ և ինչ աշխատանք կարելի է պահանջել այդ յոգնած ու դադրած մարդկանցից: Շատ բընական է, որ ինչքան էլ նա աշխատի իր վրա դրած պարտականութիւնները բարեկարգութեամբ կատարել, այնու առնաձայն, անկարելի է այդ և թերութիւններ կը լինեն:

Բաւական է մի անգուշ քայլ և տեղի է ունենում դժբաղդ դէպքը. նայում էք և տեսնում, որ կամ նրա ձեռքն է վնասվել, կամ ոտը, կամ մարմնի մի ուրիշ մասը, կամ մի մահացու վէրք է ստացել: Գեո. բաւական չեն նրա ֆիզիկական տանջանքները, շատ անգամ կը տեսնէք, որ այդպիսի բոլորներում այդ այնպիսի կամ բանտերին նոյն իսկ սկսում են հայցոյցել:

Բանտերի մի մասը հանգստութիւնը գերադասում է տաք կերակուրից: Այդպիսի պարագաներում նա ստիպված է կերակուրել միմիայն հացով: Ֆիզիկական աշխատանքը պահանջում է լաւ սնունդ, իսկ մեր բանտերը զրկված է սնունդաբար կերակուրից: Նախ հանրում կերակուր չեն պատրաստում, իսկ ուրիշ տեղից ստանալու միջոց չունեն թանգութեան պատճառով: Եթէ ինքն է պատրաստում՝ զրկում է հանգստութեան բոլորէրից: Այդ հանգամանքը բանտերի մէջ առաջ է բերում մի տեսակ ուժասպառութիւն և ֆիզիկական թուլութիւն, որոնք ցանկալի չեն նոյն իսկ հանրատներին չափ տեսակցելուց: Եւ այդ հանգամանքին ենք վերադառնում այն, որ հանրային բանտերների մեծ մասը գեղնած և զուլաւորված են ու ֆիզիկական ոչ այնքան առողջ: Գուցէ շատերն այդ հանգամանքը վերադրեն հանրային օգին, որ առգործած է դանազան ճնշող գաղութով, սակայն մենք կարծում ենք, որ այդ երկրորդական պայմաններից մէկը կարող է լինել:

Վերեւ յիշած առողջապահական անյարմարութիւնները պատկանում են այն շարքի անյարմարութիւններին, որոնց շատ հեշտութեամբ կարելի է հեռացնել, առանց որ և է մեծ ծախ-

բախտ ծնողի համար, որ նրա կենքը փրկելու համար ստիպված է եղել իբրեւ մի անգին բեռ վերցնել նրան իր ուտելի վրա և փախչել հարկաւոր վերատեղ, ձորեր կտրել, լեռներ բարձրանալ, ահաւոր այրելում գիշերել: Այսպէս էր այդ փաղերից Բ... գիւղը հասել: Գիշերվայ սառն հովը փլած պատի բացուածքից առատ հոսանքով փչում է դէպի այս մարդիկ ներսը: Յուրտ է, մրսում են խեղճերը: Մայրը աշխատում է իր հագի ծուկներով ծածկել հիւանդ և մեռլ մանուկի վտիտ մարմինը, երեխ, նա էլ մրսում է, գուցէ կարելի լինի զբոսնում տաքացնել նրա հետզհետէ սառնող արիւնը... Բայց իզուր. ծուկները իրար վրա չը հաւաքվեցան, և խեղճ յուսահատված, ամբողջ մարմնով կռացաւ երեխայի վրա, յուսալով բաւական առաջն այսպիսով փակել: Հայրը, որ մինչև այդ ժամանակ ապուշ կարած աչքերով դիտում էր այդ բոլորը, յանկարծ ուշքի եկաւ, հանեց իր վրայից միակ գզգզված արխաւը և գցեց երեխայի վրա, իսկ ինքը մնաց համարեա մեկ, որովհետեւ կեղտոտ չորի այն կտորը, որը որպէս թէ-նրա չափիկն էր, ծածկում էր խեղճի միայն մէջքը, բայց թողնելով մազոտ կուրծքն ու թևերը: Իսկ երբ քամին շարժում էր մէջքի այդ չորը, այն ժամանակ թշուառ ամբողջապէս մերկանում էր: Անսահման վիշտը ընթացել էր մրսելու զղացողութիւնը:

Լուս էին:

—Մարէ, պոստ ըմ կաթ, յանկարծ գոչեց երե-

թականութիւնը այս անգամ էլ չի գլանայ իր օգնութիւնը չքաւոր ուսանողներին:

«Вираж. Вѣд.» լրագրի մէջ, ոմն Վէրէքիսէլի, մի նամակ տպելով, կոչում է անում ուսն հասարակութեան մարդասիրական զգացումներին և հրաւիրում է օգնութեան ձեռք մեկնել վրաստանի այն մասի ազգաբնակչութեան, որ աճագին փառանք է կրել հեղեղներից: Վէրէքիսէլի հարցնում է. մի՞թէ ուսն հասարակութիւնը, որ օգնեց նոյն իսկ հաբէշներին, չի օգնի իր դաւանակից եղբայրներին: Այդ առիթով «Вираж. Вѣд.» իր զարմանքն է յայտնում, որ տեղական հաստատութիւնները, տեղական կողմից մամուլը լրագրութեան են պահպանում այդպիսի մի հանրային աղէտի մասին, մինչդեռ նրանց բարոյական պարտաւորութիւնն էր կոչում անել հասարակական բարեգործութեան և կազմակերպել օգնութեան գործը: Երբ լրագիրը մոռացել է, կամ չը գիտէ, որ հեղեղներից փառանքներին օգնելու համար դեռ անցեալ տարվանից մի յատուկ մասնաժողով էր կազմակերպված, և ծանօթ չէ նրա գործունէութեան հետ: Իսկ տեղական մամուլը իր ժամանակին կատարել է իր պարտքը և եթէ պէտք է ցուել, այդ միայն այն անտարբերութեան համար, որով մայրաքաղաքի ուսն մամուլը վերաբերվեց կողմից մամուլի հրաւերին և առիթ չը տուց ուսն հասարակութեան օգնել կողմից ազգաբնակչութեան:

ԳՕՐՈՒՅ մեզ գրում են. «Բարեգործական ընկերութեան այստեղի մեր ճիւղը չէ կամենում կենդանութեան որ և է նոյն ցոյց տալ: Տարիների ընթացքում նա իրան նշանաբան է ընտրել—անյարժութիւն և մեղեւորութիւն: Եւ ինչ գործունէութիւն կարելի է պահանջել մի ընկերութեան վարչութիւնից, որի նախագահը, ապրելով թիֆլիսում, տարեկան մի կամ երկու անգամ է գալիս Գորի, իսկ փոխնախագահ քահանայն միայն իր գործերով է զբաղված:

ՏՐԱՊԻՉՈՒՆՑ մեզ գրում են. «Անցեալ օրերս Պոլսէն երկու օսմանեան նաւ իրենց հետ բերին 500 աքսորված հայաստանցիներ, որոնք կը դրկուին իրենց տեղերը. վերջին օրերս ալ 1000 հոգի եկան»:

ԻԳԻՒԻՒՅ մեզ գրում են. «Երէկ, սեպտեմբերի 22-ին, վանի ուսանող հիւպատոս Մայիսկու հետ, նրա հակողութեան ներքոյ, իգլի հասան ժամ 400 վանեցիներ, բոլորը գրեթէ աղամարդիկ: Ինչպէս պատմում են, սեպտեմբերի 10-ից սկսած վանում նոր խառնակութիւններ են եղել»:

ՇՈՒԱՎԵՐԻՅ մեզ գրում են. «Ամսի 22-ին, առաւօտեան ժամի 5-ին, այստեղ, զինվածառանցի խանութի առաջ, խանչալով սպանվեց Շուկալերի բնակիչ Խէջօ Ծատուրեանց, 25 տարեկան, թողնելով այրի մօրը և չորս երեխաներին: Սպանողն է չուլվիքի արշակ Բադիբեանց:

ՇՈՒՇՈՒՅ մեզ հաղորդում են. «Երբորդ փախուցութեան վիճակահանութեան ժամանակ 200 հազար լուրջ գումարը տարել է Գիշի գիւղացի պատանի Յովհաննէս Քամալեան, որ խոստանում է մի քանի խոշոր բարեգործութիւններ անել»:

ԱՐԱՍՈՒՄԱՆԻՅ մեզ գրում են. «Անցեալ տարվանից այստեղ բացվեց է պետական երկաթուղան զարդ» Գեօրգիվկայէ անունով, սակայն այս տարի դեռ ուսումը չէ սկսվել, որովհետեւ զարդը չունի սեփական շինութիւն և ոչ էլ վարձված է դեռ բնակարան»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Մշակի» անցեալ համարում մենք առաջ բերինք Լիվերպոլի միտինգում Գլադստոնի արտասանած ճառից մի կտոր: Այն այդ ճառի շարունակութիւնը: Թիւրքերը ասում են, թէ հայերի կոտորածը, ոչ թէ սուլթանի և նրա գործակալների, այլ հայ յեղափոխականների գործն

է: Դրան մենք պէտք է պատասխանենք, թէ մենք դատողութիւն ենք կազմում զէպերի մասին ոչ թէ յեղափոխականների և ազդեցութեան ճանց հաղորդած տեղեկութիւններով: Արդէն առաջին անգամ չէ, որ Թիւրքիայում կատարվում են գաղանդութիւններ ոչ թէ մասնատական ֆառաւորութեան ձեռքով, այլ թիւրքաց ոստիկանութեան զրգմամբ: Այդպէս էլ եղաւ 1876 թիւն: Այն ժամանակ էլ թիւրքաց կառավարութիւնը հերքում էր գաղանդութիւնների փաստը և ամեն բան գցում էր բողաքական ազդեցութեան ձեռք: Եւ յեղափոխականների վրա: Այժմ այլ ևս ոչ ոք չէ կասկածում, որ բողաքական գաղանդութիւնները պատմութեան սեպականութիւն են դարձել, որ նրանց հերքել անկարելի է: Այժմ նոյնպէս թիւրքաց կառավարութիւնը անամօթ կերպով հերքում է կոտորածների փաստը: Եւ այդ պէտք է շարունակվի, որքան հաճօ կը լինի Եւրոպային: «Հայկական գաղանդութիւնները իրանց սարսափներով գերազանցեցին բողաքականին: Այդ թիւն է. սուլթանը, իբրեւումված իր յաղթութեամբ եւրոպական միացած դիպլոմատայի վրա, այդ սարսափների տեսարանը փոխադրեց զաւառներից իր սեփական մայրաքաղաքը, թէ և Կ. Պոլսի կոտորածները գաւառական կոտորածների միայն գունատ ստուերն էին: Սուլթանը կարծես թէ ցանկացաւ աւելի մօտ ծանօթացնել եւրոպացիներին իր գործակալների բարբարոսութեան հետ»:

Թիւրքաց իշխանութիւնները առաջվայ պէս Կ. Պոլսի արեւահեղութիւնների ամբողջ մեղքը գցում են հայ գաւառիկների վրա: Այդ նպատակով լրագիրներում յաճախ յղուածներ են տըսվում, որոնք գրգռում են ազգաբնակչութիւնը հայերի դէմ: «Temps» լրագրի թղթակիցը ուշադրութիւն է դարձնում Ֆիլիպպոպոլի ազգեցիկ լրագիրներից մէկի վրա, որը նորերս հրատարակեց մի յօդուած, որով հաւատացնում էր, թէ Օսմանեան բանակի վրա յարձակումը սարքել էր նրա զինվոր սըր Էգգար Վինչեստ: Այն ինչ ասում է «Temps» լրագրի թղթակիցը, — այն բոլոր եւրոպական լրագիրները, որոնք պախարակում են թիւրքաց իշխանութիւնների վարմունքը, արգելված են Կ. Պոլսում:

«Wossiche Zeitung» լրագրի Կ. Պոլսի թղթակիցը հաղորդում է, որ հայ գաւառիկների մօտ դանդաղ ուսմանը ցուցանալու, անկասկած, նպատակ ունէր զայնոյթ առաջ բերել ազգաբնակչութեան մէջ հայերի դէմ, որը սկսել էր խաղաղվել թիւրքաց մայրաքաղաքում տեղի ունեցած արեւահեղ տեսարաններից յետոյ: Թղթակցի խօսքով, իշխանութիւնները զիտաւորութիւն ունեն չուսում մի ուրիշ ցուցանալու կազմել, այն է ի ցոյց դնել ծաղկաւոր համար այն զգեստները, որ իւր թէ գտել են կալանաւորված հայերի մօտ, օրինակ, զինւորական համազգեստներ, սօֆտանների զգեստներ և այլն:

Հակառակ «Matin» լրագրի հաղորդած լուրի, «Temps» լրագիրը կիտապաշտօնական մի նկատողութեան մէջ ասում է, որ Փրանսիական զեպան Կամբոն չէ սպառնացել սուլթանին եւրոպական պետութիւնների միջամտութեամբ, այլ յիշեցրել է սուլթանին հայերին խոստացված ընթացքները: Գեպանը խորհուրդ էր տալիս սուլթանին որքան կարելի է չուսում իրագործել այդ խոստումները, կատարելապէս հիմը ունենալով կարծելու, որ եթէ սուլթանը կատարի իր խոստումները, խառնակութիւնները իրանք իրանց կը դադարեն:

«Nord» լրագիրը ասում է, որ մեծ պետութիւնները կառավարիկն Բ. Դրան ընթացքներին մի նախագիծ:

Բերլինից «Новости» լրագրին հեռագրում են, որ Կ. Պոլսի գերմանական զեպանին հրահանգներ են ուղարկված, որոնց հիման վրա նա պէտք է պաշտպանի ընթացքների ծրագրերն:

«Economist» ապացուցանում է, որ ընթացքները կը պահպանեն Թիւրքիան քայքայումից:

Վիեննայից «Новости» լրագրին հեռագրում

են, որ Թիւրքիայում արգելված են բոլոր իտալական լրագիրները:

«Nord» լրագիրն ասում է, որ թիւրքական գործերի մասին մեծ պետութիւնների զեպանների բանակցութիւնները չուսում կաւարովեն և վերջնականապէս կը մշակվի ընդհանուր ընթացքներին նախագիծը թիւրքաց բոլոր նահանգների համար: Կ. Պոլսի զեպանները միասին կը ներկայացնեն իրանց նախագիծը Բ. Դրան:

Սուլթանը Գրումկովփաշայի ձեռքով մի նամակ ուղարկեց Վիէննա կայսրին որպէս պատասխան և նորհալաւութիւն այդ վերջինի ուղարկած ընտանեկան պատկերի համար: Կ. Պոլսից ճանապարհ ընկնելուց առաջ Գրումկովփաշա տնկնալու ընդունվեց սուլթանի մօտ, որ տեղի շատ երկար: Հեղինակաւոր աղբիւրից հաղորդում են, որ վերջինի նամակի մէջ սուլթանը մանաւանդ պնդում է այն բանի վրա, որ նորերս տեղի ունեցած տխուր անցքերը ամենին կրծնական ֆառաւորութեան հետեանք չէին: Այս սուլթանը կայսրին աղնի խօսք է տալիս, որ քրիստոնեաների կեանքին այժմ ոչ մի վտանգ չէ սպառնում և սպառնում էլ չի սպառնայ և թէ ինքն սրանից յետոյ հովանաւորութիւն կը ցոյց տայ քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան, եթէ ի հարկէ, քրիստոնեաները չեն սկսի անիշխանական փորձեր անել:

«Politiche Correspondenz» լրագիրը հաղորդում է, թէ յոյս կայ, որ գործերի գրութիւնը կը բարելոյթի Թիւրքիայում: Գեպաւորող չրջանները, ըստ երեւոյթի, վճռել են ամեն միջոց գործ դնել մարքերը հանգստացնելու համար: Եւրոպական նախագահութեամբ կազմված յանձնաժողովը ազատութիւն տուեց արդէն 580 հայերի: Եւստ լաւ տպաւորութիւն թողեց նոյնպէս միջադպարին յանձնաժողովի կազմակերպումը՝ նորերս տեղի ունեցած կոտորածի պատճառները ընկնելու համար:

Ռուսաստանի և Անգլիայի մէջ համաձայնութիւն կայացնելու հարցին մի երկար նամակ է նուիրված Լօնդոնից, որ տպված է Վիէննայի կիտապաշտօնական «Politiche Correspondenz» լրագրում: «Թէպէտ ուսանց կայսրի այցելութիւնը Բալթիկում զուտ ընտանեկան ընտանեկանութիւն ունի, այնու ամենայնիւ Լօնդոնի դիպլոմատական չրջաններում կարծում են, որ այդ այցելութիւնը կարող է ազդել քաղաքականութեան ընթացքի վրա առհասարակ և մանաւանդ թիւրքաց ճգնաժամի վրա: Չնայած պարտաւորութիւններ կամ վերջնական բացատրութիւններ մարկիզ Սուրբերիի հետ, ճիշդ է, չեն սպասում: Միտի յոյսը, որ տառնում են այստեղի զեպանները չրջաններում, այն է, որ չառ կարելի է կազմողի ներկայացնել Բալթիկում համադիշապացոյցներ, թէ քրիստոնեական ձգտումներ անկեղծ են: Արեւելքում և ցրել այն կասկածը, որով, ըստ երեւոյթի, վերաբերվում է այդ ձգտումներին ուսանց դիպլոմատիան: Այդ կողմից մանաւանդ մեծ յոյսեր են դնում Ռէլիի իշխանի վրա, որը միշտ մեծ համակրութիւն է վայելում ուսանց պարտաւորութեան: Յոյս ունեն, որ Ռէլիի իշխանին, նորհիւ նրա անձնական կարգերի, կազմողի վերականգնել այն կապը, որ մի ժամանակ ուղում էր կապել Անգլիայի և Ռուսաստանի մէջ լորդ Բոքսթրի և որը յետոյ կարկեց»:

Կ. Պոլսից հեռագրում են, որ թիւրքաց «Իգլա» պաշտօնական լրագրում մի յօդուած տըսվեց, որի մէջ քննվում է իրերի դրութիւնը Կ. Պոլսում: Յօդուածի մէջ ասված է, որ Ֆրանսիան և Ռուսաստանը վճռել են status quo պաշտպանել: Արեւելքում: Ասարո-Ունգարիան ամենին չէ ցանկանում, որ խաղաղութիւնը խախտվի: Արեւելքում, իսկ ինչ վերաբերում է Գերմանիային՝ Վիէննա կայսրի ուղարկած պատկերը երկու պետութիւնների մէջ եղած բարեկամական յարաբերութիւնների ամենալաւ ապացոյցն է:

Կ. Պոլսից մեզ գրում են. «Կառավարութիւնը հրատարակել կուտայ միշտ թէ անդորրութիւնը վերահաստատված է. — հարկու անգորութիւնը՝ զօր կը պահեն տանեակ հաղարարող զինեալ զորքեր, հետեակ և ձիաւոր, ժանդարմներ, փո-

լիսներ, խաֆէկներ: Մարդիկ փողոցներուն մէջ, մայրերուն վրա կերկին ստուերներու պէս ուսն խօս, անշուշտ կը սահին կերթան արագ-արագ. տիրութիւնը, մտահոգութիւնը և չուարածութիւնը առհասարակ ամէն զէպերէ կը կաթկըլին»:

Կ. Պոլսից մեզ գրում են. «Անցած օր թիւրք պաշտօնէութիւնը իմացաւ, որ ուսական, անգլիական և ֆրանսական զեպաններու թարգմանները բանտը պիտի այցելեն: Խախտի գետնը, քաղաքում և տախտակներում վրա խառնած հայերը կը վերցնեն, աչքի չը դարձող անկնները, սենեակներուն մէջ կը փակեն, 50 մարդու համար եղած սենեակի մէջ 150—200 մարդ լցնելով, որպէս զի եւրոպացի այցելուները չը կրնան տեսնել անմեղ բանտարկեալներու հոծ բազմութիւնը և անոնց խեղճութիւնը: Այդ օրը գրեթէ մինչև իրիկուն բանտարկեալները այդ սենեակներուն մէջ փակված մնացին, չուշ չը հանելու համար խիստ և սպառնալի հրամաններ ալ ստացան: Այցելուները ժամը 8-ին միջոցները եկան և ոստիկաններու առաջնորդութեամբ պտըտեցան զանազան կողմեր, առանց պղտիկ կասկած մը ունենալու նրանց գոյութեան մասին: Անոնց երթալն ետքն ալ դեռ մինչև իրիկուն պահեցին բանտարկեալներուն այդ նեղ ընկալարաններուն մէջ: Օղը այն աստիճան ապականված էր, որ շատերը մարում էին»:

ԳԼԱՎՈՒՅՈՒՆ ԶՕՂՈՒՄՈՒՐ

Անգլիական «Nineteenth Century» հանդէսի մէջ Գլադստոն մի յօդուած է տպել, որի մէջ ամփոփում է զանազան հեղինակների (Րոքերսի, Լորդ Միտի, Ջոն Բէրնսի և պրոֆէսոր Սլաուէնէի) կարծիքները արեւելեան հարցի մասին:

Գլադստոն ցոյց է տալիս, թէ Անգլիան յատուկ պարտաւորութիւններ է յանձն առել Թիւրքիայի վերաբերմամբ: 1878 թիւն նա կընքեց մի դաշնագիր սուլթանի հետ, որով պարտաւորվել է պաշտպանել օսմանեան կայսրութեան ամբողջ ասիական մասը Ռուսաստանի յարձակումների դէմ: Սուլթանը, իր կողմից, պարտաւորվել է բարենորոգել իր կառավարութիւնը Անգլիայի համաձայնութեամբ, այնպէս որ—աւելացնում է Գլադստոն—մենք, իսկ կապէս պէտք է պատասխանատու համարվենք այն կառավարութեան համար, որ այժմ գոյութիւն ունի օսմանեան պետութեան մէջ և նրա համար, որ սուլթանը չը կատարեց իր խոստումները: Հայերը չը մտցրվեցին այդ դաշնագրի մէջ, նրանք ոչ դաշնագրական իրաւունքներ ունեն, ոչ էլ միջազգային գոյութիւն: Նըրանք միայն մարդիկ են և թէ և նրանք նոյնպէս քրիստոնեաներ են, բայց այդ, այնու ամենայնիւ, չէ փոխում գործի վիճակը: Սակայն իմ սիրտ կանի հերքել, որ մենք կընքելով դաշնագիր, և անտես անելով նրանց, չենք վեր առել մեր վրա ոչ միայն ծանր իրաւաբանական պարտաւորութիւններ Թիւրքիայի վերաբերմամբ, այլ նաև իրական բարոյական պարտաւորութիւններ հայերի վերաբերմամբ:

Մենք պարտաւոր ենք պահանջել սուլթանից անմիջապէս իրագործել այն պարտաւորութիւնները, որոնք մտցրված են մեզ հետ կընքած դաշնագրի մէջ և պէտք է այդ պարտաւորութիւնները զանցաւորելու նկատելք իբրեւ այդ դաշնագրի եղծում: Մենք ամբողջ աշխարհի առաջ պարտաւոր ենք հոգ տանել, որ Հայաստանը և ասիական Թիւրքիան լաւ կառավարութիւն ունենան: Մենք կապել ենք մեզ պարտաւորութիւններով, և զրա համար ստացել ենք այն, ինչ որ այն ժամանակ համարում էինք թանգազին սեփականութիւն մեր պետութեան համար, այն է Կիւրտս կղզու տիրապետութիւնը, թէ և այժմ ասվում է, որ Կիւրտս մեզ համար ոչ մի նշանակութիւն չունի, բայց այդ չէ վերաբերում գործին:

Մենք, սակայն, կարող ենք, ցանկանալով ձեռք բերել ուրիշները գործակցութիւնը, հետեալ վարչապետութիւնը առաջարկել: Անգլիան կարող էր իր վրա առնել ամենահանդիսաւոր պարտաւորութիւններ բոլորովին անկախ կերպով, բայց այժմ նա կամենում է իր գործերին մասնակցել չեղած ուրիշ անձանց և պետութիւնների վրա դնել հարցը լուծելու իրաւունքը: արդեօք պարտաւոր է նա, ներկայ զէպերում,

ԱՍԽԱՐԱԳ. Գ. Խաչ. Կարդացէ՛ք Վերնի պատաս
խանը:

Типографія Канцел. Главнагонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорист-Меликовская ул., д. 433.